

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

УДК 351.746.1:351.862.4

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РІЗНИХ АСПЕКТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ПОНЯТТЯ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Адамчук О. В.,

*к.психол.н., начальник факультету охорони та захисту державного кордону,
Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький;*

Дмитренко О. М.,

*к.військ.н., доцент кафедри прикордонного контролю,
Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький;*

Салюк С. В.,

*старший викладач кафедри оперативного мистецтва,
Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

Здійснено загальний аналіз різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях. Аналіз наукових джерел демонструє, що вченими розглядається ціла низка таких проявів. Зокрема, найнебезпечнішими вважаються внутрішні політичні, економічні, соціальні, інформаційні та екологічні загрози.

Ключові слова: національна безпека, внутрішня безпека, загрози, національні інтереси.

Adamchuk O. V.,

*PhD in Psychological Science,
Head of the Guard and Protection of the State Border Faculty, NASBGSU, Khmelnytskyi*

Dmytrenko O. M.,

*PhD in Military Science,
Associate Professor of Border Control Department, NASBGSU, Khmelnytskyi*

Saliuk S. V.,

Senior Lecturer of Operation Art Department, NASBGSU, Khmelnytskyi

GENERAL ANALYSIS OF VARIOUS ASPECTS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE AS A CONCEPT IN MODERN SCIENTIFIC RESEARCH

A general analysis of various aspects of national security of Ukraine as a concept that is encountered in modern scientific research was made in the article. The analysis of scientific sources shows that scientists consider a number of symptoms. In particular, national security is divided into internal and external. Domestic political, economic, social, informational and environmental threats are considered to be the most dangerous.

Key words: national security, internal security, threats, national interests.

Постановка проблеми. Останніми роками зростає непередбачуваність, складність, нестабільність та динамічність процесів, що відбуваються у сфері безпеки на глобальному, регіональному та національному рівнях. Загострюється міжнародна конкуренція; посилюється негативний комплексний вплив таких актуальних проблем людства, як глобальне потепління, забруднення на-

вколишнього середовища, нестача питної води, продуктів та енергоресурсів; зростають загрози міжнародного тероризму, незаконної міграції, неконтрольованого розповсюдження зброї масового ураження, торгівлі наркотиками та людьми; поглиблюється розрив у розвитку країн “золотого мільярда” щодо інших країн тощо [1].

В умовах загострення військово-політичної обстановки, більше того – зовнішньої агресії, що триває, Україна не може залишитися осторонь усіх процесів, що загрожують її національним інтересам. Крім того, особливостю України саме на сучасному етапі є більш суттєвий вплив на національну безпеку внутрішніх загроз, ніж зовнішніх. Специфічним також є склад, взаємозв'язки, джерела та причини виникнення їх. Значну небезпеку становлять внутрішні загрози: політичні, економічні, соціальні, інформаційні, екологічні.

Зазначене зумовлює необхідність розроблення науково обґрунтованої державної політики національної безпеки, спрямованої на захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави; пошуку та використання нових підходів та принципів до її формування й реалізації, насамперед на основі підвищення їхньої об'єктивізації, а саме розроблення категорійно-понятійного апарату, класифікаторів, методів, методик, моделей та механізмів забезпечення внутрішньої безпеки в системі державного управління національною безпекою.

Забезпечення внутрішньої безпеки як своєрідної характеристики і необхідної умови життєдіяльності людей, суспільства та держави в цілому є невід'ємним складником державної політики, тобто однією з найбільш важливих функцій держави. Управління внутрішньою безпекою як один із напрямів діяльності адміністративно-політичного апарату Української держави ґрунтується на загальних принципах, методах та формах управління у сфері адміністративно-політичної діяльності, є одним із його видів. Однак управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки має свої особливості, що, насамперед, залежить від характеру державних завдань та функцій із забезпечення внутрішньої безпеки, системи органів, що її забезпечують, їхніх повноважень, форм і методів професійної діяльності, що зумовлює доцільність його розгляду як окремого виду управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи теорії національної безпеки держави розробили відомі вітчизняні вчені В. Ю. Богданович, В. П. Горбулін, Ю. А. Гусак, Ю. Г. Даник, О. П. Дзьобань, Г. А. Дробаха, М. Ф. Єжєєв, М. О. Єрмошин, О. М. Загорка, О. А. Ільяшов, А. Б. Качинський, В. О. Косевцов, В. А. Ліпкан, А. А. Лобанов, С. П. Мосов, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, Ю. В. Пунда, В. Г. Радецький, Ю. Є. Репіло, І. С. Романченко, І. С. Руснак, І. Ю. Свида, А. І. Семенченко, Г. П. Ситник, Є. Б. Смірнов, М. В. Сунгуровський, В. М. Телелім, В. І. Ткаченко, П. П. Чабаненко, В. І. Шарий, В. М. Шемаєв, О. М. Шмаков, С. П. Ярош та ін. Однак, є потреба у проведенні більш ґрунтовного аналізу теоретичних положень у сфері національної безпеки та виокремлення проблемних питань, що стосуються її складових.

Метою статті є проведення загального аналізу різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Доцільно розрізняти два взаємопов'язаних види національної безпеки: внутрішню та зовнішню [2].

У науковій та публіцистичній літературі ці поняття досить вживані. Але Закон України “Про основи національної безпеки України” не дає визначення цих понять. Водночас у вітчизняній літературі часто робиться акцент на внутрішніх аспектах забезпечення національної безпеки.

Внутрішня безпека – це міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які перебувають на території держави і є під її юрисдикцією.

Тобто масштаби, характер, спрямованість вказаних загроз зумовлені внутрішніми чинниками, а їхня нейтралізація (зниження рівня впливу на національну безпеку) головним чином визначається можливостями державної влади. Загрози внутрішній безпеці проявляються у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній та гуманітарній (духовній).

Що ж до *зовнішньої безпеки*, то це також міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться *поза межами* території держави і не підпадають під її юрисдикцію. Варто зазначити, що забезпечення зовнішньої безпеки передбачає не тільки наявність та підтримання на необхідному рівні оборонного потенціалу, застосування комплексу різноманітних інструментів впливу на перебіг подій (дипломатичних, економічних та ін.), які є у розпорядженні суверенної держави. На зовнішню безпеку значною мірою впливає стан справ щодо забезпечення її внутрішньої безпеки.

Аналіз проблем національної безпеки за сферами життєдіяльності суспільства та держави займає чільне місце в багатьох роботах. Зокрема, розрізняють: державну, економічну, енергетичну, політичну, інформаційну, екологічну, воєнну безпеку.

Питанням забезпечення національної безпеки держави присвячено наукові роботи вчених В. Богдановича, В. Кириленка, Д. Купрієнка, М. Литвина, В. Ліпкана, О. Мельникова, В. Назаренка, Ю. Потомського, А. Семенченка, Г. Ситника та ін.

Наприклад, наукову працю В. Кириленка [3] присвячено розробленню науково-методичного апарату, який дозволяє здійснювати оцінювання ефективності, формування та моніторинг системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів охорони державного кордону як одного з функціональних елементів забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері. Отримані в дослідженні показники, моделі та методики надають можливість своєчасно виявляти, ідентифікувати загрози національній безпеці, прогнозувати розвиток їх і забезпечувати органи управління прикордонного відомства необхідною інформацією для прийняття своєчасних і адекватних рішень щодо нейтралізації виявлених загроз і ризиків у прикордонній сфері національної безпеки України.

У дослідженні Д. Купрієнка [4] теоретично узагальнено та подано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в розробленні методологічних основ розвитку системи прикордонної безпеки України в умовах диференційованого безпекового середовища; систематизовано сферу прикордонної безпеки та розроблено науково-методичний апарат для оцінювання стану прикордонної безпеки, побудови системи прикордонної безпеки та управління її розвитком.

У дисертації В. Назаренка [5] розроблено комплекс методик, моделей, а також порядок використання їх, що дозволяє розв'язати суперечності в системі прикордонного контролю шляхом синтезу науково-методичного апарату визначення потрібного складу, організаційної структури, чисельності та розроблення стратегії сталого розвитку системи прикордонного контролю з метою забезпечення заданої ефективності охорони державного кордону. У роботі надано рекомендації щодо приведення структури, функцій та завдань органів охорони державного кордону на шляхах міжнародного сполучення у відповідність до сучасних і перспективних вимог із підвищення ефективності системи прикордонного контролю, до міжнародної практики, а також щодо здатності протидіяти ризикам і загрозам національній безпеці України у прикордонній сфері.

Отримані в дослідженні Г. Ситника [6] результати в сукупності дозволили вперше обґрунтувати теоретико-методологічні засади державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України, актуальні напрями та пропозиції щодо підвищення його ефективності в сучасних умовах.

У своїй роботі В. Ліпкан [7] досліджував адміністративно-правові засади функціонування системи національної безпеки України; розкрив значення загроз, причини утворення системи національної безпеки, визначив напрями організації управління загрозами національній безпеці; охарактеризував проблеми оптимізації формування та функціонування системи управління національною безпекою. Автором окреслено типологічну модель загроз національній безпеці; проведено дослідження шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання функціонування системи національної безпеки; визначено недоліки законодавства в цій галузі та сформульовано низку пропозицій щодо його вдосконалення.

Дисертаційне дослідження Г. Пономаренко [8] присвячено з'ясуванню сутності та особливостей забезпечення внутрішньої безпеки держави як виду адміністративно-політичної діяльності, визначенню особливостей управління в цій сфері, з'ясуванню його принципів, правових засад та системи, характеристики державно-службових відносин у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави, уточненню системи суб'єктів загальної компетенції, які здійснюють управління у зазначеній сфері, визначенню значення та особливостей забезпечення законності цього управління. Уточнюються напрями забезпечення внутрішньої безпеки держави, з'ясовуються їхні сутність та особливості, характеризується система спеціальних суб'єктів управління залежно від конкретного напрямку забезпечення внутрішньої безпеки, аналізуються їхні завдання, функції та повноваження, характеризуються правові та організаційні засади такого управління, формулюються пропозиції щодо внесення конкретних змін і доповнень до чинного законодавства із зазначених питань.

У монографії "Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах" колектив авторів запропонував системний підхід до вивчення проблем національної безпеки, визначено основні тенденції змін геополітичної обстановки навколо України та фактори впливу на її геополітичну модель. Проаналізовано перспективні концепції запобігання війнам і збройним конфліктам, розкрито проблеми формування комплексних антикризових механізмів, відбору стратегічних рішень і формалізації стратегічного планування у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави [9].

А. Семенченко в дослідженні [10] обґрунтовує методологію стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України; визначає пріоритетні напрями підвищення її ефективності за умов обмежених ресурсів складників сектора безпеки з урахуванням тенденцій розвитку геополітичної ситуації навколо України, тенденцій її зміни та світових процесів глобалізації; запропоновано методи формування та відбору варіантів стратегічних рішень у сфері забезпечення національної безпеки України.

Дослідження Ю. Потомського [11] стосується розроблення комплексної методики координації дій сил різних відомств в охороні та захисті державного кордону, рекомендацій щодо дій різних відомств під час виконання типових завдань з охорони державного кордону. У роботі обґрунтовано комплекс показників ефективності та розроблено методики розподілу завдань між відомствами у сфері охорони та захисту державного кордону, оптимізації розподілу сил та засобів для виконання завдань під час проведення спільних операцій.

У дисертації О. Мельникова [12] здійснено комплексне дослідження теоретичних та організаційно-правових аспектів державного управління у сфері прикордонної безпеки як складника національної безпеки в умовах європейської інтеграції України. Автор визначив методологію державного управління у сфері прикордонної безпеки України та виявив особливості формування системи державного управління; досліджує концептуальні основи та особливості формування системи державного управління у сфері прикордонної безпеки європейського зразка, за якою упроваджується єдина політика інтегрованого прикордонного менеджменту.

Наукове дослідження М. Пендюри [13] присвячено теоретико-методологічним проблемам формування національної безпеки України з позицій системного підходу в умовах сучасних європейських геополітичних трансформацій, розробленню нових категорій, їхньому узгодженню з загальноприйнятими конституційними конструкціями, міжнародними документами, нормативно-правовим забезпеченням сфери національної безпеки, моніторингу сучасних викликів і загроз національним інтересам України, протидії транснаціональним викликам – організованій злочинності, нелегальній міграції, торгівлі людьми, тероризму.

Автори С. Домбровська, С. Полторак [14] розглядають питання якісного формування безпеки держави, досліджують процес формування науково-теоретичної бази і правових основ забезпечення внутрішньої безпеки та загальний науково-методологічний підхід у вирішенні проблем забезпечення зовнішньої безпеки держави.

І. Корж [15] досліджує об'єкти та суб'єкти спеціального державного управління, його силові та спеціальні засоби, механізми, форми та методи, практику застосування їх державами в минулому та на сучасному етапі розвитку світового співтовариства.

У статті О. Деркач [16] розглянуто особливості упровадження державної політики України, що спрямована на захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності українсько-російського державного кордону за підтримки міжнародної спільноти, охарактеризовано основні чинники, які в 2014 р. суттєво впливали на прикордонну безпеку і територіальну цілісність України, наведено аналіз та характеристику співробітництва між Урядом України та ОБСЄ щодо врегулювання кризової ситуації на сході України.

Роботу В. Комарова [17] присвячено розробленню аналітичного підходу, який дає змогу виявляти джерела воєнної небезпеки в сучасних умовах шляхом розрахунку кількісного значення співвідношення бойових потенціалів збройних сил сторін із подальшим оцінюванням рівня воєнної загрози.

У роботі І. Руснака [18] на основі аналізу воєнно-політичної обстановки навколо та всередині України, зовнішніх загроз та внутрішніх викликів національній безпеці України у воєнній сфері, стану складників сектора безпеки і оборони визначено напрями нарощування спроможностей для нейтралізації та ліквідації загроз у сфері оборони.

О. Сальніковою [19] проаналізована суть поняття “потенціал національної безпеки України” та визначені види потенціалу держави, розглянута алгебраїчна модель оцінки потенціалу держави, визначається, що достатність потенціалу системи забезпечення національної безпеки залежить від комплексного аналізу факторів впливу на національну безпеку.

У роботі Д. Гулеватого [20] визначено суб’єкти, об’єкти, форми і способи взаємодії різнорідних сил в інтересах охорони державного кордону у контексті забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері.

У статті А. Помази-Пономаренко [21] обґрунтовано необхідність включення регіональних інтересів до пріоритетних загальнонаціональних інтересів Стратегії національної безпеки України, а також запропоновано стратегічні механізми державного управління державною безпекою в регіональних умовах.

О. Нікітенко [22] характеризує особливості правоохоронної діяльності із забезпечення внутрішньої безпеки країни, взаємодію правоохоронних органів з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями та громадянами.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У результаті загального аналізу різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях стає зрозумілим, що вченими розглядається ціла низка таких проявів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Найбільш небезпечними вважаються внутрішні політичні, економічні, соціальні, інформаційні та екологічні загрози.

Подальші дослідження в цьому напрямі може бути спрямовано на вивчення різних аспектів забезпечення внутрішньої безпеки держави у сфері охорони державного кордону в умовах загострення воєнно-політичної обстановки.

Список використаних джерел

1. Семенченко А. І. Стратегічне планування у сфері державного управління національною безпекою: монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2008. 76 с.
2. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.
3. Кириленко В. А. Теоретичні основи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів охорони державного кордону (у контексті завдань національної безпеки в прикордонній сфері: автореф. дис. ... д-ра військ. наук: спец. 21.02.02 “Охорона державного кордону”. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2009. 37 с.
4. Купрієнко Д. А. Методологічні основи розвитку системи прикордонної безпеки України (в умовах диференційованого безпекового середовища): автореф. дис. ... д-ра військ. наук: спец. 21.02.02 “Охорона державного кордону”. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2016. 44 с.
5. Назаренко В. О. Теоретичне узагальнення і розробка проблеми прикордонного контролю в контексті забезпечення національної безпеки України в прикордонній сфері: авто-

реф. дис. ... д-ра військ. наук: спец. 21.02.02 "Охорона державного кордону". Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2012. 34 с.

6. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління". Київ: НАДУ при Президентіві України, 2004. 30 с.

7. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право". Київ: КНУВС, 2008. 36 с.

8. Пономаренко Г. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право". Харків, 2008. 443 с.

9. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах: монографія / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко, В. А. Муха, О. О. Бортник. Київ: Кий, 2007. 369 с.

10. Семенченко А. І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / А. І. Семенченко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 2008. 428 с.

11. Потомський Ю. В. Методичний апарат координації дій правоохоронних органів, військових формувань та органів влади під час проведення спільних операцій з протидії незаконній міграції та контрабандній діяльності на державному кордоні: автореф. дис. ... канд. військ. наук: спец. 21.02.02 "Охорона державного кордону". Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2007. 20 с.

12. Мельников О. Г. Державне управління у сфері прикордонної безпеки в умовах європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Київ, 2011. 28 с.

13. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень". Київ, 2006. 212 с.

14. Домбровська С. М., Полторак С. Т. Механізми формування безпеки держави. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_21.

15. Корж І. Ф. Засади управління у сфері державної безпеки України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2012. Вип. 20. С. 173–178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2012_20_27.

16. Деркач О. В. Особливості міжнародної підтримки реалізації політики України у сфері безпеки державного кордону з Російською Федерацією. *Збірник наук. пр. № 22. Серія: Військові та технічні науки* / голов. ред. Олексієнко Б. М. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. С. 15–30.

17. Комаров В. С., Гоголюв В. М. Аналітичний підхід до визначення та оцінювання джерел воєнної небезпеки для України в сучасних умовах. *Труди університету: зб. наук. пр.* Київ: Вид-во НУОУ, 2014. № 6 (127). С. 80–85.

18. Руснак І. С., Павленко В. І. Обороздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання. *Труди університету: зб. наук. пр.* Київ: Вид-во НУОУ, 2014. № 5 (126). С. 5–15.

19. Сальнікова О. Ф. Потенціал держави та проблема комплексного аналізу факторів у сфері забезпечення національної безпеки. *Труди університету: зб. наук. пр.* Київ: Вид-во НУОУ, 2014. № 1 (122). С. 23–27.

20. Гулеватий Д. Ю. Аналіз елементів системи прикордонної безпеки як суб'єктів взаємодії в інтересах охорони державного кордону. *Збірник наук. пр. № 25. Серія: Військові та технічні науки* / голов. ред. Олексієнко Б. М. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2016. С. 37–45.

21. Помаза-Пономаренко А. Л. Напрями та методологія формування національної безпеки в регіональних умовах. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2. С. 194–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2015_2_29.

22. Нікітенко О. І. Правоохоронна діяльність щодо забезпечення внутрішньої безпеки держав. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 98–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_3_20.

Надійшла до редколегії 20.11.2018 р.